УДК 636.32/.38
© 2013

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ВІВЧАРСТВА УКРАЇНИ

Ю.В. ВДОВИЧЕНКО,
П.Г. ЖАРУК,
кандидати сільськогосподарських наук

Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова "Асканія-Нова"–Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства

Проаналізовано сучасний стан вівчарства та його племінної бази, викладено пріоритетні напрями розвитку галузі. Стверджується, що створення експортоорієнтованої галузі потребує змін у структурі стада по напрямах продуктивності, формування масивів овець на м'ясо, збільшення чисельності м'ясововнових овець, залучення інвестицій, державної підтримки у створенні великих підприємств.

Сьогодні чисельність поголів'я овець в Україні, порівняно з часом розквіту галузі, зменшилась у 9 разів і становить близько 1,11 млн голів. Галузь ведеться екстенсивними методами. За останні 20 років крупнотоварна галузь вівчарства перетворилася на дрібнотоварну, а поголів'я овець у сільськогосподарських підприємствах становить лише 286 тис., або 26 % від загальної чисельності. У господарствах з поголів'ям більше 500 голів утримується 172 тис. голів, або 60 %. Такий стан вівчарства зумовлений передусім різким зниженням свого часу цін на вовну, що зменшило зацікавленість виробників у її виробництві. Адже весь час галузь, її технології, економічні важелі, менталітет працюючих були зорієнтовані на виробництво саме цієї продукції [1].

Сьогодні вівчарство, як і тваринництво взагалі, набуває вагомого соціально-політичного значення. В умовах ринку українського зразку, де відсутнє поняття соціальної доцільності, а є лише прибуток будь-якою ціною, галузь продовжуэ існувати тому, що, крім продуктів харчування, сировини для медичної і фармакологічної промисловості, вівці продукують вовну, альтернативну синтетичним волокнам природну сировину, яка в епоху наростання енергетичної кризи згодом може посісти провідне місце в задоволенні потреб людства. Це декларується на всіх форумах регіонального та державного рівнів.

Вівчарству в Україні характерний зональний принцип розміщення, який завжди був і залишається дотепер. Головним фактором цього процесу є природно-кліматичні та господарські умови. Разом з цим, у сучасних економічних умовах чи ненайважливішим фактором є етнічний склад населення регіону та його традиції, які пов'язані з вівчарством. Це надзвичайно важливо в умовах нестабільності ринку, яка призвела до майже повної ліквідації вівчарства у деяких областях.

Концентрація поголів'я по зонах залежить і від наявності важкодоступних для інших видів сільськогосподарських тварин кормових ресурсів, перш за все пасовищ. Найбільша чисельність поголів'я овець знаходиться в зонах, території яких непридатні до інтенсивного землеробства через кліматичні, рельєфні умови тощо.

Особливості зонального розміщення вівчарства, які формуються природним шляхом, по мірі росту економічної віддачі галузі можуть змінюватися. Сьогодні в основних зонах розведення овець є ознаки спеціалізації з виробництва найбільш економічно вигідної продукції, яку забезпечують вівці різних напрямів продуктивності.

Подальший розвиток вівчарства в різних зонах залежить від співвідношення сприятливих та негативних факторів. Для зони Карпат позитивними факторами є наявність великих

масивів гірських пасовищ, які протягом 5 місяців забезпечують овець різноманітними зеленими кормами, попит на продукцію молочного походження (сир-бринза, вурда, масло), яка є основною в усій зоні, наявність народних промислів з переробки овечої вовни, з якої виробляють ковдри, "ліжники" тощо, а також розвинена санаторно-курортна туристична інфраструктура.

Стримуючий фактор цієї зони – віддаленість пасовищ від населених пунктів, незадовільні побутові умови працюючих у період "літування" на полонинах, труднощі в процесі заготівлі й поставки кормів на зимовий період (неможливість використання техніки, механізмів), недостатня кількість та висока ціна на концентровані корми. У цій зоні зосереджено 171 тис. голів овець, або 14,3 %.

Полісся – зона, де близько 30 % території зайнято лісами і чагарниками, 2 % – болотами. Сільгоспугіддя становлять 25 % усієї території, у структурі яких природні кормові угіддя займають 20 %, тобто 1,25 млн га. Це найбільш зволожена зона України. Низький рельєф, значна кількість опадів сприяють заболоченості території. Такі умови не зовсім благодатні для овець. Навіть у часи найвищого розвитку вівчарства в Україні поголів'я в цій зоні не перевищувало 10 %, сьогодні – 4 %, або 48 тис. овець. Зона спеціалізується на скотарстві молочно-м'ясного напряму.

Лісостепова зона за своїми природно-кліматичними умовами сприятлива для розведення овець. Характеризується високою густиною населення, а також розораністю земель – 70 %. Завдяки помірно-теплому клімату з рівнем опадів 600–500 мм та більш тривалому, ніж на Півдні, з зеленим травостоєм може стати провідною зоною м'ясного та м'ясо-вовнового вівчарства. Поголів'я овець в зоні становить 63 тис. голів, або 5,3 %.

Степову зону можна було б називати зоною вівчарства, оскільки тут зосереджено 915 тис. овець, або 76,4 % від загальної їх кількості. Але 703 тис. (77 %) з них зосереджені лише у двох із семи регіонів – АР Крим та Одеська область.

До сприятливих факторів для розведення овець у степовій зоні можна віднести наявність великих площ сільськогосподарських угідь, тривалий період пасовищного утримання – до 10 місяців, наявність великої кількості відходів від переробки продукції рослинництва, дешевші, ніж у будь-якому іншому регіоні, концентровані корми. Поміж несприятливих – високий ступінь розораності земель, віддаленість та розкиданість природних кормових угідь по території, відсутність прогонів до них, короткий період, особливо на Півдні, наявності зеленого травостою (у липні трава вже висихає). Перспективою в цьому регіоні є інтенсивне промислове виробництво ягнятини з використанням м'ясних генотипів і орних зрошуваних земель для виробництва високоякісних кормів і створення культурних пасовищ для основного поголів'я овець.

Незважаючи на ці складнощі, два регіони – АР Крим і Одеська область – залишаються провідними, і основним фактором такого стану є зацікавленість населення. Про це свідчать результати кореляційного аналізу – рівень взаємозв'язку (r) чисельності овець у регіоні становить з площею регіону – (+0,251); чисельністю сільського населення – (+0,262); кількістю великої рогатої худоби в регіоні – (–0,195).

Галузь вівчарства представлена генетичним різноманіттям семи основних вітчизняних порід та 16 внутрішньопородних типів: цигайська – 610,8 тис., асканійська м'ясо-вовнова з кросбредною вовною – 91,2 тис., асканійська тонкорунна – 107,3 тис., прекос – 99,7 тис., українська гірськокарпатська – 105,6 тис., смушкові – 18,3 тис., у т.ч. асканійська каракульська порода овець – 16,3 тис., інші породи – 4,5 тис., у т.ч. вівці м'ясних порід – олібс, тексель, шароле – 0,2 тис.

Племінна база вітчизняного вівчарства налічує 85 племінних господарств із загальним поголів'ям 69,6 тис. у т.ч. 46,0 тис. вівцематок. Серед племінних господарств – 25 племзаводів (37,7 тис. голів, у т.ч. 24,1 тис. вівцематок) і 60 племрепродукторів (32,0 тис. гол., у т.ч. 22 тис. вівцематок).

У структурі поголів'я племінні вівці становлять близько 6,3 %, що є, з одного боку, недостатнім для розширеного відтворення поголів'я, з іншого, через фінансову неспроможність споживачів не використовується наявний потенціал племінних господарств. Так, за 2007–2009 рр. племінними господарствами реалізовано 1,6 тис. баранів за науково обґрунтованої норми 4,0–4,5 тис. щорічно. Наявні сьогодні генофонди порід овець в Україні за якістю генетично обумовленої продукції здатні задовольнити вимоги не тільки внутрішнього,

але й зарубіжного ринку. Сучасний стан галузі унеможливлює її вихід на ринок продукції як повноцінного учасника. За великим рахунком, сьогодні задовольняються лише власні потреби населення в тій чи іншій продукції в місцях її виробництва.

Визначити реальні обсяги виробництва продукції вівчарства, окрім сільськогосподарських підприємств, сьогодні неможливо. У більшості випадків це розрахункові показники, інколи нереальні. Приклад. За даними Держкомстату, обсяги реалізації баранини сільськогосподарськими підприємствами у 2011 році становили 2,6 тис. т, або 8,8 кг на голову, того ж часу господарства населення реалізують 27 кг, що у два рази більше від фактичного показника [2].

Навіть за таких оптимістичних прогнозів на одного жителя України виробляється в забійній вазі 0,466 кг баранини і козлятини на рік, у т.ч. приблизно 0,280 кг баранини. Тому навіть дворазове збільшення його виробництва не забезпечує визначений МОЗ нормативний рівень споживання – 1 кг.

Зазначімо, умови сьогоднішнього ринку склалися таким чином, що основною умовою існування галузі є виробництво м'яса. Як свідчать статистичні дані за останні 10 років рівень збитковості виробництва баранини в сільгосппідприємствах становить 26,7–46,4 %. Збиток покривався за рахунок інших галузей, в основному рослинництва, та в деякій мірі державною підтримкою, яка сьогодні відсутня. Такий стан речей не сприяє розвитку галузі вівчарства і потребує державного втручання, завданням якого є збереження галузі через стимулювання збільшення виробництва ягнятини і баранини в сільгосппідприємствах.

Для забезпечення переорієнтації галузі на виробництво баранини необхідно змінити породну структуру поголів'я України, збільшивши чисельність овець м'ясо-вовнового та м'ясного напрямів продуктивності (таблиця).

У створенні м'ясоорієнтованого напряму головна роль відводиться сільгосппідприємствам, поголів'я в яких необхідно збільшити у 2,8 раза. При цьому кількість вівчарських підприємств доцільно збільшити з 1222 до 1700, а частку підприємств з поголів'ям більше 500 голів – з 13,0 до 26,3 %.

Враховуючи сучасний стан галузі вівчарства, можна визначити пріоритетні напрями наукового забезпечення галузі. Серед яких:

- створення генотипів м'ясо-вовнового і молочно-смушкового тварин з високими продуктивними та відтворювальними якостями, пристосованістю до конкретних кліматичних та виробничих умов, а також масивів мериносових овець з надтонкою (19–21 мкм) вовною, конкурентоспроможного на світовому ринку;
- збереження генофонду зникаючих та малочисельних порід овець (сокільської, асканійської каракульської, української гірськокарпатської);
- розробка методології племінної цінності овець різних напрямів продуктивності;
- впровадження новітніх сучасних промислових технологій утримання і відгодівлі овець для виробництва ягнятини.

Окрім цього, створення в Україні м'ясного вівчарства шляхом:

- створення чистопородних стад імпортних овець та їх акліматизація до умов різних регіонів країни з метою використання для промислового схрещування;
- розведення нових зональних типів м'ясного напряму продуктивності з використанням для відтворювального схрещування імпортних спеціалізованих м'ясних порід;
- вдосконалення існуючих в Україні м'ясо-вовнових порід і типів методом чистопородного розведення.

Цей процес неможливий без здійснення комплексу заходів у селекційно-племінній роботі; у виробництві продукції, передусім у кормовиробництві та годівлі; науковому забезпеченні нових підходів до питань діагностики, лікування і профілактики захворювань; створенні маркетингової інформаційної системи у вівчарстві; у запровадженні на підприємствах України стригального обладнання, обладнання для доїння овець та кіз, засобів штучного осіменіння вівцематок.

Основною причиною, яка гальмує розвиток галузі вівчарства, є висока собівартість продукції та низькі ціни реалізації. Встановлено, що навіть за оптимістичного розвитку виробничої ситуації при існуючих цінах на продукцію збитковість вівчарства становить 49–50 %. Тому без державної підтримки в умовах конкуренції на ринку продукції, виробленої в країнах, які надають субсидії своїм виробникам, вітчизняне вівчарство не зможе існувати. Для прикладу: 30 країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) на підтримку

Розподіл поголів'я овець за напрямами продуктивності, тис. голів

Напрям вівчарства / порода	Рік			
	2013	2016	2020	2013 рік до 2020, %
М'ясо-вовновий / цигайська, асканійська м'ясо-вовнова, прекос	765	870	1079	141,0
М'ясний / меріноландшафт, олібс, суффольк, інші та їх помісі з іншими генотипами	2	100	201	у 118 разів
Вовново-м'ясний / асканійська тонкорунна	121	140	160	132,2
Смушковий / сокільська, асканійська каракульська	33	40	50	151,5
Молочний / цигайська, українська гірськокарпатська, авасі, лакон	183	224	300	163,9
Багатоплідний / романівська та її помісі	4	6	10	250,0
Всього	**1108**	**1380**	**1800**	**162,5**

сільського господарства витрачають, за різними оцінками, від 280 до 300 млрд дол., у т.ч. на продукцію вівчарства 5,6–6,0 млрд.

До відома: на ринках ОАЕ та Саудівської Аравії ціна на морожену баранину становить 2,0–2,2 дол. США, на охолоджену – 4,0–4,01 і тільки охолоджена баранина з Франції – 9,0 дол.

Як приклад інтенсивного ведення вівчарства є Франція, де з 8,0 млн голів овець 6,2 млн – вівцематки, у т.ч. 4,0 млн м'ясного напряму продуктивності, виробляється 111 тис. т, або 18 кг м'яса на вівцематку. У грошовому виразі це 1100–1200 грн і при цьому отримують субсидію в розмірі 16 євро на голову і 220 євро на 1 га сільгоспугідь. Зазначимо, що вартість кормів у Франції і в Україні суттєво не різниться [3, 4].

Таким чином, галузь вівчарства на сучасному етапі деякою мірою задовольняє потреби населення в продукції в регіонах традиційного розведення овець. Створення експортоорієнтованої галузі, на що орієнтують директивні органи країни, потребує змін у структурі стада за напрямами продуктивності, формування масивів овець на м'ясо та збільшення чисельності м'ясо-вовнових овець, залучення інвестицій і державної підтримки для створення великих підприємств та розвитку інфраструктури заготівлі і переробки продукції.

Бібліографія

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи). – К., 2011. – 1008 с.

2. Тваринництво України: статистичний збірник. – К., 2011. – 202 с.

3. Единая аграрная политика Европейского Союза – путь становления и принципы функционирования. http://econstor.eu/bitstream/10419/28467/1/517496712.pdf

4. Comparison of agricultural subsidies in the Czech Republic and the selected states the European Union. http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/12530.pdf

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук ***В.М. Іовенко***